

ELLENPONTOK

1.

1981

Az ELLENPONTOK szemizdat folyóirat. Megjelenése alkalomszerű. Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottság - s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának - ismertetése. Szerzőink nevét nyilvánvaló okokból nem közölhetjük, kivéve ha külföldön már névvel megjelent szövegek újraközléséről van szó. Kérjük olvasóink támogatását e próbálkozásunkban; *kérjük, olvassák, és másokkal is olvastassák el e folyóirat számait.*

(Ara-Kovács Attila)

TARTALOM

MEGGYŐZŐDÉSEINK	4
vers	6
PETRI GYÖRGY : Önarckép, vers	7
DOKUMENTUMOK	
KIRÁLY KÁROLY levele Ilie Verdethez	8
KIRÁLY KÁROLY levele dr. Jeszenszky Ferenchez	12
KIRÁLY KÁROLY levele a Nemzetközi Amnesztia Ügynökséghez (Amnesty International)	14
A TÁRSADALMI CSELEKVÉS KOMMUNIKÁCIÓS NEHÉZSÉGEI A MAI ROMÁNIÁBAN .	16
A CENZÚRÁN INNEN	
Sor(s)	21
A SZETA erdélyi szemmel	22
BÍRÓ PÉTER: Lengyel széljegyzetek	24

MEGGYŐZŐDÉSEINK

A tragikus élethelyzetek mindig történetiek. Bizonyos időbeni távolság szükséges ahhoz, hogy az események szereplői saját sorsuk alakulásában felfedezzék mindazt, ami megdöbbentően elviselhetetlennek vagy embertelennek tűnik utóbb. Vannak azonban szituációk, melyeknek zsarnoksága az egyes ember számára olyan kivételes látószöveget teremt, melyben önmaga és környezete aktuális állapotát az elviselhetetlenség letagadhatatlan bizonyosságával szemlélheti. S e bizonyosság megadja az ember számára e helyzet s rendszer és e rendszerben szemlélt önmaga megítélésének, elítélésének emberi jogát. Ezek azok a helyzetek, amelyekben egyetlen ember tragikus sorsa egy egész rendszer embertelen dölyfét megtagadni képes.

Kortárs napjainkkal ekként állunk ma szemben. Élethelyzeteink tragikuma naponta ad találkozót mindannyiunknak az otthonokban, az utcákon, a munkahelyeken. E tragikum mint megaláztatás, mint kisémmizés - mint eleven történelem.

A történelmet éppoly jól ismerjük, mint a történeteket. Századunk emlékezete, ha tudatosságát tekintjük, nem rossz. Eszünkbe idézi a történelem alakulását nemcsak a kommunikációs eszközök meglehetősen szapora szürkeállománya, de főként az a mindennapi élet, amely oly gyakorta kényszerít bele mindannyiunkat önmagunk tagadásába. Ismerjük a történelmet, s ha révén oly gyakorta is ismertünk magunkra - a felelősség öngyötrő letargiáiban - az egyszeri forradalmak áldozatai között, a sokszori háborúskodások vesztesei között, a kipusztíthatatlan koncentrációs táborok szögesdrótjai mögött ; nos, épp ideje, hogy e mai rendszer tőlünk emberileg olyannyira idegen arctalanságában is felismerjük és bevalljuk végre a ránk acsarkodó társadalmi vadságot - hogy a rendőri mentalitásban felismerjük a koncentrációs táborok tapasztalt villanyidegzetét -; hogy az erőszaktevő szólamokban felfedezzük századunk történeti példázatainak elnémítását. Mindez már nem csak a történelem ismerete lenne, hanem a történelem igazi megélése.

Az ideológia fegyverei között hallgat az emberi igazságérzet múzsája. E rendszer, mely napjainkat behálózza, talán ezért lehetett a mai napig ilyen arcátlan kizárólagosa a kimondott szó igazságának. Pontosabban: a kimondott szónak, mert e szó "igazságát" csak az garantálta, hogy a hozzá férhető kétség nem formálódhatott szavakká.

E lap megindítása mindenekelőtt annak az erkölcsi felháborodásnak az eredménye, amely e mai román rendszerrel súlyosbított kelet-európaiság viszonyai között, történeti tapasztalatait mérlegelve, türelmének határaitra ébredt. Ezért a lap célja nem annyira ideológiai vitaszíntérré válni, mint inkább a szó gyakorlásának pluralizmusa révén megteremteni a felháborodás jogosságának tudatát, s e tudatban megjeleníteni a vállalt kockázatok eszmei és gyakorlati értékét, nélkülözhetetlenségét. Mindannyian tudjuk, akárcsak szerte Európában, hogy e területen sem hisz senki már abban, amit e rendszer intézményeinek igazságérzete kimond, kinyomtat, és aminek hitelét mindannyiunkra rákényszeríti. De ennek ellenére valahogyan nem akarunk hitelt adni önmagunkban annak sem, hogy megalapozott kételyeink ellenére e rendszer teremtette képtelen igazságtalanságok szellemében és gyakorlataként élünk, és ennek megfelelően teremtjük meg épp mi az eljövendő társadalmi változások-alakulások alapvető igazságtalanságainak előfeltételeit.

Épp ezért vállalkozunk arra, hogy minden véleménynek fórumot biztosítsunk. Föl szeretnénk szabadítani az íróasztalfiókokban elfekvő kéziratok szellemét, s nem kevésbé azt a szellemiséget, amely az értelmiségi tudat hátsó udvarában az emberi öntudat értékeit még

épen meg tudta őrizni. S ebben az öntudatban szeretnénk testvéri azonosságot vállalni mindazokkal, akiknek hitét, elveit és életét e rendszerré cseperedett felelőtlen rendszertelenség évtizedek óta újra és újra veszélybe sodorja.

Érveinket és eszméinket nem a mai *hivatalos* Magyarország vagy Románia felé akarjuk közvetíteni; meggyőződéseinket és értékeinket ahhoz az európai kultúrához szeretnénk mérni vagy éppen visszavezetni, amelyet létében e tékozló társadalom olyannyira fenyeget. Az aktuális tényeket, eseményeket, eszméket tárgyaló cikkek, tanulmányok mellett publikációink gerincét épp az a dokumentum-összeállítás képezné, amely a modern kelet-európai ellenzéki mozgalmak - más országokban jól ismert, nálunk viszont szinte ismeretlen - legfontosabb elméleti eredményeit adná közre, a meggyőzés hatalmaskodását mellőzve, a meggyőzés erejére hagyatkozva csak.

Lapunk nemcsak önismereti fórum kíván lenni. Szeretnénk révén ismerőseivé válni mindazoknak, akiknek mindennapi életét nem keseríti meg a diktatúrák szűkössége, az emberi együttérzés feltűnő hiánya, a félig kimondott vagy teljesen elhallgatott vélemények instabil biztonsága. Révén szeretnénk ismerőseivé válni mindazoknak, akiknek nem erkölcsi létfeltételük, hogy múltjukban latolgassák jelenük bűneit. S akiket nem a személyes aljasság döbbsent végül rá a szabadság vágására, hanem a szabadság lehetősége a személyes felelősség és boldogulás közösségi egyetemességére.

Szeretnénk közösségi önmagunkkal azonosak maradni egy olyan társadalomban, amely munkanélkülivé tette az emberi szolidaritást. S e lap célkitűzéseiben szeretnénk azonosságra törekedni mindazokkal, akik olyan társadalmat kívánnak, melyet épp a szolidaritás tesz emberivé. S melynek hitelt a "hatalom akarása" helyett a szabadság akarása ad mindenekelőtt.

(Ara-Kovács Attila)

fél a szekus és fél a nép
fél a pék és fél a suszter
Pintér altitkár elvtárs is fél
és fél a fa és fél a fék
a félelemből "sosem elég"
no passaran ez kínai fal
a félelmen lyukat nem mar
se marós se hegesztő
ki az ki les ki az ki lő
ki a vadász és ki a vad
ki bukik le éjjel és ki marad
hajnalra hogy féljen tovább
fél a komondor és fél a báb
fél a permetlé fél a lép
fél az aszfalt és fél a kép
fél aki ad és fél aki kap
fél a madár fél a kalap
csak az nem fél aki veszteget
s kinek fent rokona szent
vagy az is fél hogy kapcsolata
meginog s ő fennakad
mint ocsú a rostán
és fél a júdeai oroszlán
fél a bankó és fél az áru
fél a galamb és fél az ágyú
fél a rozsdá és fél az ostya
a bosnyák a kandalló a kán
a történelem és a kán-kán
az operett a görl a buzi
a rendőrőrs a némamozi
az első a senki az utolsó
"sorsunkban motolláló orsó"
a lendület a sziklatömb
 a keret és a kankorsó
 a kikelord és a koporsör
 az eszterég a csicseriborsav
 az öntulakk a szeretót
 a hitegyapot a reménysó
fel fel fel fel jóbjai az átmeneti Földnek
átmeneti kórnak
lőjetek a sátánra aki a zongoránál
épp középkeleti zenével udvarolgat

(Molnár János)

PETRI GYÖRGY (Budapest)

Önarckép

Izzás szakára bódul föl a baromlány.
Tisztálkodik a tisztátalan állat.
Puccolja pórusait,
harminchét éves, balkáni módon agyonhasznált testét.
Botorkál a világító porrudak között,
kiokádik a pinceablakon, a sietős-kopogós cipőorrokra.
Tudja, hol él.

KIRÁLY KÁROLY

D O K U M E N T U M O K

(Király Károly életútját föltehetően ma már mindenki ismeri. Ezért nem térünk ki rá részletesebben. Az alábbi dokumentumok közzétételét azonban pótolhatatlanul fontosnak tartjuk, mindenképp azért, mert az egész mai román rendszer természetéről ad látványt. Akárhogy is viszonyulunk ezekhez a levelekhez, írásokhoz - stílusukkal, illúzióikkal kapcsolatban feltehetően sok ellenérzés támadhat azokban, akik a ma dívó primitív politikai machinációkkal már az első percben vagy eszmélésük első pillanatában szembekerültek -, de e dokumentumoknak mégis megvan az a pótolhatatlan értékük, hogy belülről képesek szemléltetni azt, ami Románia egyszerű állampolgárai számára a legbrutálisabb külső kényszer.)

(Ara-Kovács Attila)

Ilie Verdet elvtársnak, Románia Szocialista Köztársaság első miniszterének, Bukarest

(...) Beszélgetésünkkel kérte, hogy legyek türelemmel, a párt intézkedéseket fog hozni az elkövetett hibák kijavítására. Előadását a foganatosítandó intézkedésekről - melyek az általam s a nemzetiségek más képviselőitől származó követelésekkel kapcsolatosak, s melyeket aprólékos és átfogó elemzés fog megelőzni - elégtétellel hallgattam. Bár nem viseltem teljes bizalommal ezen ígéretek iránt, mégis reménykedtem, és türelmetlenül vártam a tetteket.

Sajnos az élet azt bizonyította, hogy igen kevés történt a követelések s a problémák orvoslása terén. Ezen ígéretek be nem tartása kényszerítette a kérdések újbóli felvetésére. S ami történt, az még több elégedetlenséget, nem pedig elégtételt szült.

I. A gyermekek anyanyelvű oktatása még inkább beszűkült. Egyes anyanyelvű líceumi osztályok megszűntek, viszont román-magyar és román-német vegyes osztályok alakultak. Nem vonták vissza a 258-as számú dekrétumot, melynek mélységesen diszkriminációs jellege van. A Bánátban, a Mezőség sok városában és községében nincs egyetlen osztály sem magyar nyelven az általános, valamint a szakiskolákban. Moldvában kompakt magyar-csángó lakosságú községekben semmiféle anyanyelvű oktatás nem létezik. A felsőoktatás területén semmiféle javulás nem érezhető, a helyzet egyre romlik. Megemlíteném a magyar nemzetiségű gyerekek beiskolázásáról szóló hivatalos adatokat az 1978-79-es iskolaévben: az óvodától a líceummal bezárólag 319.611 tanuló oktatása folyik anyanyelven, és 153.174 tanuló román nyelven (vagyis nem anyanyelven); ez egyharmad rész. Az óvodákban 68.498 tanuló anyanyelvén és 26.488 románul, szintén egyharmad rész. Az I-VIII osztályban 215.131 tanuló anyanyelvén, 76.975 kénytelen román nyelven tanulni.

Részletezve:

- I-IV osztályban: 39.299 gyermek
- V-VIII osztályban: 36.676 gyermek
- líceumi osztályokban: 35.845 gyermek tanul anyanyelvén, és 38.184 román nyelven, vagyis *több mint fele nem saját anyanyelvén tanul.*
- szakiskolákban: 12.527 gyermek tanul román (!) nyelven és csak 137 (!) az anyanyelvén; minősíthetetlen helyzet.

Az egyetemeken és főiskolákon 11.414 egyetemista tanul a nemzetiségek soraiból, ami a hivatalos statisztikák szerint is kevesebb, mint 10%-a az egyetemisták összlétszámának. Nem is beszélve arról, hogy egyetemi oktatás magyar nyelven nem is létezik. Ezért a pártpropaganda csak a gyermekek és a tanügyi egységek számáról beszél, de nem arról a nagyszámú tanulóról, akik kénytelenek románul tanulni.

II. A nemzeti kisebbségek anyanyelvének használata terén semmi javulás nem történt. Az igazságszolgáltatásban, az állami intézményeknél az egyetlen engedélyezett nyelv a román. A helységek elnevezése és egyéb feliratok csak román nyelvűek. A párt, a szakszervezet, az ipari és mezőgazdasági dolgozók összefüggésében kizárólag román nyelven feldolgozott anyaggal foglalkoznak ott is, ahol a résztvevők nagy többsége nem román. Román nyelvet használnak a Nemzetiségi Dolgozók Tanácsainak gyűlésein is. Talán az egyetlen hely, ahol az anyanyelv használata nincs korlátozva, az istentiszteletek. Kivételt képeznek a moldvai csángó települések, ahol bár a lakosság egytől egyig római katolikus és magyar nemzetiségű, papjaik románok mégis; következésképpen az istentiszteleteket románul és nem magyar anyanyelvükön tartják. Nem is beszélve arról a tényről, hogy Moldvában a magyar-csángók lakta vidéken két évtizede megszűnt az anyanyelvű oktatás minden formája. A legutóbbi népszámlálás alkalmával megtagadták a hivatalos közegek magyar nemzetiségük elismerését: hivatalból románnak írták be őket. Ilyesmi a legreakciósabb múltbéli rendszerekben sem történhetett meg.

III. Ami a nemzeti kisebbségek tanácsainak munkáját illeti, az kizárólag parancsra történik. Ezek a tanácsok nem a nemzetiségek érdekeit képviselik. A nemzetiségekhez tartozó egyének közel sem férkőzhetnek e tanácsok tevékenységéhez. A tanácsok tagjait nem ők választották meg. Ezeket a megyei és központi pártszervek jelölték ki. A párt arra használja ezeket, hogy diszkriminációs nemzeti politikájának érvényt szerezzen. A főbb előléptetési kritériumok, hogy valakit ezekbe a tanácsokba beválasszanak, a következők: 1. az illető híján legyen bármilyen személyiségnek; 2. tudjon élni; 3. csak azt mondja, amit a párt kér, és amikor a párt kéri (természetesen előre jóváhagyott beszédekkel mondván).

IV. Égető kérdés a romániai nemzeti kisebbségek kollektív jogainak teljes hiánya, akár a népesebbekről (magyarok, németek), akár a kisebb létszámúakról (szerbek, oroszok, törökök, bulgárok stb.) essék is szó.

Egyik sem rendelkezik kollektív jogokkal, amelyek megkönnyítenék szétagulódásukat s az erőszakos asszimiláló politika elleni védekezést: „miután megszabadultunk a zsidóktól, lassan megszabadulunk a szászoktól és a sváboktól is”. Útban vagyunk a kisebb etnikai közösségek: tatárok, örmények, törökök stb. bekebelezése felé. Megmaradt kényesebb, nehezebben megoldható kérdésnek a magyarság problémája. Speciális stratégiát és taktikát dolgoztak ki ez irányban, ami különben felismerhető - természetesen álcázva - már az RKP X. kongresszusának téziseiben is. Az RKP KB-ban s a kongresszust megelőző időszakban szóba kerültek azok a módok, amelyekkel megvalósítható a „nemzeti kérdés megoldása”. Három hipotézis született: az asszimiláció, a homogenizálás és az integráció. A párt vezetésétől elfogadott tézisekben kijelentik, hogy a kommunizmusban csak egy nemzet lesz. Ez a nemzet Romániában a szocialista társadalom egységesítésének útján jöhet létre. Ez asszimilálást jelent, bármi áron és minden eszközzel, s a jelszó is maradt a régi: „a cél szentesíti az eszközöket”. A Paul Niculescu-Mizil elvtárs vezette kollektíva arra a következtetésre jutott, hogy ezek a módok és megfogalmazások kompromittálódtak mind elméletileg, mind gyakorlatilag. Következésképpen új tételt javasoltak: „az egységes szocialista nemzet kialakítását”. Ez a „szocialista” köntösbe burkolt reakciós tétel a XI. és a

XII. kongresszus téziseiből kimaradt. Ám megjelentek a következő frázisok: „Beszéljük a szocializmus nyelvét!” „A technika nyelvét!”

Tehát a nemzetiségek számára anyanyelv helyett politikai nyelvet diktálnak, vagyis a múlt nacionalista eszköztárából visszaemelik a politikai nemzet fogalmát. Következésképpen olyan intézkedéseket fogadtak el, amelyek megkönnyítik a nemzetiségek asszimilálását:

- a. - Megszüntettek minden nemzeti jellegű társadalmi szervezetet.
- b. - Megszüntették a nemzetiségek védelmével és felügyeletével meghatalmazott minisztériumot.
- c. - Szemmel láthatólag megfélemeztek a Nemzetiségek Statútumának létezéséről (25 éve nem nyomtatták ki újra).
- d. - Megszűnt a Maros Magyar Autonóm tartomány.
- e. - 1955-ben megkezdődött az anyanyelvű oktatás beszüntetése, előbb (különböző intézmények) egyesítésével, aztán elsorvasztásával. Mindannyiszor azonban szükségét látták kihangsúlyozni, hogy ezen intézkedések a román nép és az együttélő nemzetiségek egységét és barátságát szolgálják, és hogy bennük a nemzeti kérdés helyes, igazságos, marxista-leninista megoldása tükröződik stb.

Azt hiszem, nem szükséges az RKP nemzetiségi politikája mellé több magyarázatot fűzni.

A fentiekben alapul Erdély túliparosításának *kegyes* politikája is, általában a magyarlakta területek, amelyekből olyan „nagy ügyet” csinálnak, s csakis elismerést várnak ezért az „együttélő” lakosság részéről. Ezen etnikai területekre - nemcsak a városokba, de a falvakba is - moldvai és regáti lakosokat hoznak munkaerőhiány címén. Ha ezt a nemzetiségek iránti szeretet sugallná, nem nehezítenék meg az anyanyelv használatát. S nem követelnék a szocializmus és a technika nyelvének használatát.

V. A pártpropaganda minden rendelkezésre álló eszközt felhasznál arra, hogy elhintse a román lakosság körében azt a nézetet, miszerint a magyarok és németek meg kell fizessenek Horthy és Hitler rendszereiben elkövetett kegyetlenkedésekért. Az az igazság, hogy e fasiszta rendszerek sok bűnös cselekedetet vittek végbe az erdélyi román lakossággal szemben; de nem csak vele szemben; sokkal bűnösebbek voltak a magyar haladó erők üldözésében. A fasiszta rendszerek mindenütt a világon az emberiség ellen vétkeztek. Nem mentes ezektől a vétkektől Antonescu fasiszta rendszere sem, sem pedig az 1944-45-ös években garázdálkodó Maniu-gárdisták. Számtalan gaztettet hajtottak végre mind a román, mind a magyar, zsidó, német lakosság körében. *A fasiszta rendszerek között nincs különbség.* Nemzeti jellegűtől függően egyik sem volt jobb vagy rosszabb. Egyformán rémes volt valahány. Az általuk terrorizált nemzetek nem felelősek a tetteikért. Tehát nem ismerem el, hogy bármely népnek büntudattal kellene élnie, legyen az német, olasz, spanyol vagy éppenséggel román.

A magyarság ellen kreált ilyenszerű pszichózis rosszindulatú és előre megfontolt politikai célt szolgál. (Lásd a Scínteiában 1978 májusában megjelent *Szent Bertalan éjszakája* c. és más cikkeket.)

Alapjában véve ezen praktikák fő célja a nemzeti kisebbségek tömegeinek megtévesztése, demoralizálása, összezavarása és szétzilálása - ily módon teljesen fegyvertelenek lévén az erőszakos beolvasztó politikával szemben.

Végül még egy problémakör: Romániában csak a magyarokat és a nemzetiségekhez tartozókat tekintik nacionalistáknak. A románokat, akik teleszájjal kiáltozzák, hogy „beszélj románul!”, nem kínozzák meg a belbiztonságiak, nem mocskolják le a pártnál, s azokkal sem történik ez, akik „bozgorozzák” (megközelítő fordításban: hazátlan) vagy káromolják az anyanyelvüket használókat.

Sok fiatal vertek meg a katonaságnál vagy az iskolákban, mert a saját anyanyelvén beszélt. Egyesek szerint ez a helyzet természetes. A rádióban, tévében vagy a sajtóban soha nem leplezték le, még csak nem is figyelmeztették a román nacionalistákat az ország Alkotmányának és törvényeinek ilyen értelemben vett tiszteletben tartására. Viszont nagytúróval keresik a „nacionalistákat” a nemzeti kisebbségek soraiban. Akiket az igazságtalanságok, elégedetlenségek szólásra ösztökélnek, terrorizálják és megbélyegzik, bár csak az ország törvényeibe foglalt jogaik tiszteletben tartását kérik.

A nemzetelnymó politiká ellen kívülről tiltakozók heves visszavágásban részesülnek: „Ez beavatkozás Románia belügyeibe!” Ideje lenne leszámolni a fent említett reakciós elmélettel és gyakorlattal, mely kedvezőtlen fénybe vonja a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építését. A nemzetiségekkel és a nemzeti kérdéssel szemben elkövetett hibák és visszaélések helyrehozatalára szükségesnek tartom a következő intézkedéseket fogantatosítani:

1. Az élet demokratizálása mind a párton belül, mind azon kívül; a személyi kultusszal, mint egy teljesen kompromittált módszerrel, gyökeres szakítás. E nélkül a nemzeti kérdést sem lehet helyesen megoldani.

2. A nemzeti kérdésben:

- a. - Az RSZK-ban három hivatalos nyelvet ismerjenek el: a román, a magyar és a németet.
- b. - Fogadjanak el egy, a mai helyzetnek megfelelő Nemzetiségi Statútumot.
- c. - Alkossák meg a nemzetiségek szervezeteit, melyeknek választható vezető fórumai legyenek, hogy ezek védelmezzék a nemzetiségek valós érdekeit, a barátságot és a testvéri együttműködést a kisebbségek és a többségi nemzet között.
- d. - Azokon a vidékeken, hol magyar, német, szerb stb. etnikai közösségek többségi helyzetben vannak, létesítsenek autonóm adminisztratív területeket, megyéket, azon tény felismerve, hogy míg országosan a románság többségben van, addig Erdély és a Bánát több vidékén, városokban, falvakban kompakt nemzetiségi csoportok élnek, s helyileg ők képviselik a többséget.
- e. - Erdélyben a rádió és tévé háromnyelvű, román, magyar és német adást sugározzon.
- f. - Az erdélyi iskolákban a három nyelvet párhuzamosan tanítsák, olyan módon, hogy vagy mindhárom kötelező legyen, vagy egyik sem.

Mindezt azért tartom szükségesnek hangsúlyozni, mert az egyenlőség csak párhuzamosan létezhet, alárendeltségi viszonyban nem. Ami alárendelt, nem lehet egyenlő, különösen nemzet és nemzetiség viszonylatában nem. Egy igazságos társadalom csak olyan országban lehetséges, ahol nem a szavakban, hanem tettekben nyilvánul meg a szociálpolitikai egyenlőség. Csak az olyan társadalom nevezheti magát szocialistának, demokratikusnak és szabadnak, amelyiknek van bátorsága jóhiszeműen és maximális őszinteséggel nyúlni kényes kérdésekhez. (...)

A felsőbbrendű nemzet eszméje a román nép múltjával, jelenével, jövőjével kapcsolatos hamis illúziókba ringathat egyeseket, míg az ország többi lakosát alacsonyabbrendűség érzésével töltheti el, hisz az utóbbiak a törvény előtt más elbánásban részesülnek. Az együttélő nemzetiségek közti nézetkülönbségek ilyen jellegű megoldása szükségszerűen a nácizmushoz vezet, annak minden következményével együtt. Ideje lenne már, Verdet elvtárs, hogy szembenézzünk az igazsággal, ne kergessünk illúziókat, ne vezessünk tévútra senkit szép és hangzatos szavakkal. E tájakon élő emberek a történelem folyamán megtanulták, hogy ne a szavaknak, hanem a tetteknek higgyenek. A román közmondás szerint: „sok beszéd, szegénység”. Sehol, semmikor nem beszéltek annyit a demokráciáról, a nemzeti kérdés igazságos megoldásáról, az egyenlőségről, mint nálunk az utóbbi évtizedekben.

Marosvásárhely, 1980. február 10.

Király Károly
(fordítás)

Dr. Jeszenszky Ferencnek, Csíkvármegye főorvosának

Kedves volt „barátom”!

Egy jó pár hónapja foglalkoztat a gondolat, hogy írjak neked, olyasmiről, amiről nem beszélgettünk. Úgy vettem észre, hogy az utóbbi időben alábbhagyta a régi barátsággal, feszélyezve érzed magad velem szemben. Természetesen tudom, hogy miért. Sikerült megbizonyosodnom arról, hogy jól megfizetett ügynök vagy. Az is meglepett, hogy körutadról való visszatérése után mégis felkerestél; az viszont nem lepett meg, hogy kevés közölnivalód volt, de annál több kérdeznivalód. Tudniillik, hogy ismerem-e ezt vagy azt a magyarországi, ill. amerikai személyiséget. Nem vágtam a szemed közé: „aljas gazember”, de jóindulatú, emberi módon kikíváncozik belőlem a kérdés: „te, Feri, hogy lehetsz ilyen jellemtelen, semmirevaló?! El tudad árulni barátod, sőt néped, nemzeted, családod?! Pénzed, rangod van: ügyes székely asszony a feleséged, három derék gyermeked (akiket továbbra is tisztetek, és nem azonosítok veled, a te szennyes ügyeidről bizonyára semmit sem tudnak).

Hagyta megvásárolni magad, ahelyett, hogy rangod, neved, tekintélyed felhasználásával leleplezted volna ördögi machinációit. Eladtad önmagad, családod, barátaid, eszméid; mindazt, amiért érdemes élni, és amiért embernek érezheti az ember önmagát! Tisztában vagy-e azzal, hogy az ő megbecsülésüket sem bírod, s egy idő után nekik sincs rád szükségük; túl sokat tudsz, veszélyes vagy, félreállítanak.

Sajnálak, Feri! Az 5-10 ezer lej havi apanázs megéri-e, hogy elveszítsd önbecsülésed, tisztességed? Nem az egyedüli vagy, aki eladott pénzért, címért. Mályaitól, Huszár Sándortól, Gálfalvi Zsolttól nincs mit várni; gyávák. Hajdu Győző közönséges szélhámos, Moszkovits Károly most is a zsoldból él. De te, Feri, akivel egy fedél alatt éltem, aki annyi időn keresztül barátomnak nevezte magát, ilyen gyáván eladtál! Pedig jól ismerted a tényállást; tudod, hogy nem vagyok ellensége a rendszernek, nem végzek aknamunkát. Az erdélyi magyarság nagyon is lojális a rendszerrel szemben, nem követel külön államiságot, csak az alkotmányos jogaiért küzd. A jogfosztás ellen tiltakozunk, s nem a románság ellen harcolunk. Mi jobbunkat nyújtjuk a románságnak, amelyik ugyancsak eléggé jogfosztott. A diktatúra semmi jót nem tartogat számukra sem. A kisebbségek elnyomásából, kivándorlásából minimális haszna származik. Igaz ugyan, hogy a sokszázezer zsidó, német, magyar kivándorlása után sok oltyán, moldvai jut álláshoz, lakáshoz Erdély városaiban és falvaiban, - de szólásszabadság a számukra sincs. Annak ellenére, hogy az államhatalom nem kis erőfeszítést tesz, a románság csak kis részét sikerült a nacionalizmus mérgével megfertőzni. Dicséretére válik a román népnek, hogy e kérdésben tisztán lát, és nem dőlt be a nemzeti uszításnak, ami elsősorban a magyarok ellen irányul. De nemcsak ellenük, hiszen a román nép felsőbbrendűsége minden más nemzetiség rovására hirdettetik. Elejük van már a románoknak is Păunescuból, a magyaroknak Hajdu Győzőből! A németeknek is megvan a maguk Eisensbergerük. És mindannyian torkig vannak, románok, magyarok és többiek, a mindentudó szép szavakkal, ígéretekkal, anyagi és szellemi vonatkozásban egyaránt; nem beszélve a nemzeti és társadalmi jogegyenlőségről. - Igaz, hogy Hajdu Győző szerint azért vagyunk elégedetlenek, mert igen jól megy dolgunk! Oly sok iskolánk van anyanyelven, hogy már a románok is kisebbségi nyelven

kénytelenek tanulni. Szép mese ez gyermekeknek, de már ők sem hiszik, mert az óvodákban románul kénytelenek beszélni, és az iskolákban nincs hely a magyar tagozatokon, s így, ha tovább akarnak tanulni, csak román osztályokban folytathatják tanulmányaikat. Bizonyára tudod, hogy 26.488 kisgyermek nem tanulhat az óvodában anyanyelvén; a szakiskolákban 12.527 tanulót kényszerítenek románul tanulni. Nem részletezem az adatokat, te tökéletesen tisztában vagy velük, s mégis vállalod a nemzetárulást.

Rám miért haragszanak? Mert szemtől-szembe meg mertem mondani az igazat, mert követeltem az alkotmányos jogokat, a Nemzetiségi Statútum tiszteletben tartását és főleg az erőszakos asszimilációs politika megszüntetését. Mindezek olyan követelmények, amelyek szerves részei egy demokratikus rendszernek. „Nem lehet szó nemzeti elnyomásról ott, ahol demokrácia van.” - mondta Fazekas János a XII. pártkongresszuson. Egyetlen szépséghiba, hogy Romániában nincs demokrácia, sem a tömegszervezetekben, sem a pártban, sehol és senki számára. A diktatúra kizárja a demokráciát! Demokrácia nélkül nincs őszinte, becsületes nemzeti és nemzetiségi politika. A nemzetiségi kérdés helyes viszonyulásában nem a szólamok hiányoznak. Arrogancia helyett komoly és határozott tettek kellenének, ami nélkül lehetetlenné válik az együttélés. Az utóbbi két év is azt igazolja, hogy a párt és állam vezetősége nem akarja magáévá tenni az ügyet. Nem vagyok türelmetlen, mint ahogy Ilie Verdet állította annak idején. Az akkor nekem tett ígéretekből majd semmi sem valósult meg; csak időhúzás volt az ígéretés. A szavak helyett tetteket várunk, nem nemzeti és személyes elnyomást, hanem individuális és kollektív jogokat a román nép és a nemzetiségek számára:

1. - szervezkedési, gyülekezési jogot;
2. - sajtószabadságot;
3. - a nemzetiségek által lakott területeken, Erdélyben, három hivatalos nyelv legyen (román, magyar, német);
4. - szűnjön meg a magyar és német etnikumok, közösségek erőszakos megbontása, a románok betelepítése Moldvából és Olténiából, munkaerőhiány ürügyén;
5. - minden gyermek számára, minden fokon az anyanyelven való tanulás lehetőségének a megteremtése;
6. - az anyanyelv korlátlan használata Erdélyben intézményi, állami szinten, az igazságszolgáltatás területén;
7. - nemzetiségi tömegszervezetek, intézmények létrehozása a törvényes jogok kieszközlése és megőrzése céljából;
8. - a teljes egyenjogúság, egyenlőség legyen párhuzamos, és ne alárendelt.

Íme, ezek a gondolatok azok, amelyek miatt én „veszélyes” vagyok, amiért figyelik minden lépésemet, amiért telefonbeszélgetéseimet lehallgatják.

A világ nem egy demokratikus államában a fenti elvek jó eredményt adtak. Tisztességesebb lenne megoldani a problémákat, mint porhintéssel elhallgatni s elhallgattatni azokat, akiknek van bátorságuk szembenézni a valósággal, s felemelni szavukat!

Makacs a pártvezetőség, úgy tesz, mint aki semmiről semmit sem tud, és mintha minden a legnagyobb rendben volna. De még makacsabbak a tények, amikbe az emberek nap mint nap beleütköznek. A valóságot nem lehet elkendőzni szép szólamokkal; a terror is csak ideig-óráig fojtja vissza az emberekben a szót.

Marosvásárhely, 1980. március 15.

Király Károly

A Nemzetközi Amnesztia Ügynökséghez (Amnesty International) A világ közvéleményéhez

Miután a romániai nemzeti kisebbségek jogainak megszegésével kapcsolatban leveleket küldtem a felső pártvezetőséghez, az RSZK állami szervei olyan légkört teremtettek körülöttem, ebben az országban rám váró olyan jövőt sejtettek, ami kényszerít, hogy a nemzetközi közvéleményhez forduljak segítségért.

Karánsebesből Marosvásárhelyre való hazatérésem után (amit több hónapi munkanélküliség követett), 1978 szeptemberében meglátogatott egy biztonsági tiszt, s tudomásomra hozott bizonyos dolgokat. Igyekezett meggyőzni arról, hogy mondjak le a leveleimben kifejtett eszméimről, hogy az elvtársak igen hálásak lennének, ha egy cáfolatot közölnék a sajtóban, s ha magatartásomat megváltoztatnám. Kérdésekre, hogy mi történne, ha megtagadnám igényeik kielégítését, kihallgatóm az állambiztonsági és hivatalos szervek rendelkezésére álló technikai eszközökről beszélt, mint a: kancerogén szerek, röntgen- és lézerbesugárzás stb.

A következőket válaszoltam: tudom, hogy ezernyi eszköz áll rendelkezésükre, amivel ellenfelüket felszámolhatják. Meggyőződésem, hogy képesek ilyen büntetésekre. Bármilyen történjék, nem vonom vissza azokat, amiket részletesen kifejtettem a levelekben, illetve a Központi Bizottságban s más-más szinten lefolytatott vitákon. Nem vonom vissza, azon egyszerű oknál fogva, hogy senki nem győzött meg a levelekben, ill. a szóbeli vitákon kifejtett eszmém helytelenségéről.

A fenyegetés nem lepett meg, mert nem először hallottam. 1978 februárjában a KB-ban is megfenyegetett Ilie Verdet, Petre Lupu, Teodor Coman és Vincze János - közvetlenül leveleimnek nyugaton való publikálását követően. Közölték velem, hogy ha nem fogadom el a karánsebesi száműzetést, nem felelnek a személyes biztonságomért.

Bár ideiglenes megoldásként beleegyeztem a karánsebesi tartózkodásba, a veszély nem múlt el. Kampányt szerveztek ellenem, az ország bizonyos polgáraitól fenyegető és befeketítő leveleket kaptam, melyeket - magától értetődik - a belbiztonságiak eszeltek ki. Az állambiztonsági szervek sok nyugati személyiségnek küldtek ezekből a levelekből, melyeknek nyilvánvaló célja az volt, hogy állításaim elveszítsék hitelüket, hiszen „komolytalan, bomlott erkölcsű és gyengeelméjű” vagyok. Számos levélíró utólag mentegetőzött személyesen vagy kerülő úton helytelen magatartása miatt, melyre a szekuritáte kényszerítette.

1978. június 25-én, Karánsebestől ötven kilométerre, Bukarestbe utaztunkban, ellenem és feleségem ellen merényletet kíséreltek meg.

Néhány hete orvosi vizsgálat alatt állok; panaszaimmal marosvásárhelyi, kolozsvári, csíkszeredai specialistákhoz fordultam. A tünetek a következők: 1978 novemberétől kezdődően hosszan tartó aluszékonyságba estem, nappal fáradtságot éreztem, amit hányinger, fejfájás, ájulás követett. A vizsgálat során kiderült, hogy vörös vértestem 52%-nyi „hemocrit”-tal szaporodnak (ami az én esetemben 5.980.000 vértestnek felel meg). Anyósom, Emma Kralnál ugyanezek a számok: 50%, ill. 5.750.000. Megjegyzem, hogy anyósomnál ez a szám lassan 43%-ra (azaz 4.945.000-re) csökkent. Az én esetemben 48%-nál állapodott meg,

ami 5.520.000 vörös vértesszel egyenlő. Figyelembe véve a gyakori fenyegetéseket, meggyőződés, hogy romlott egészségi állapotom, és a családomé úgyszintén, a besugárzásnak köszönhető. Nyilvánvaló, hogy nem áll rendelkezésünkre olyasmi, mellyel a gyanút bizonyíthatnánk.

A helyzet tisztázására szükség lenne egy külföldi, tárgyilagos specialisták által végzett vizsgálatra. Természetesen ki kell hagyni a dologból a román állambiztonságot, amely felelős a helyzetért.

Ezért útlevelet kérek a magam és a családom részére, hogy kompetens külföldi intézetekben kezeljenek, vizsgáljanak ki bennünket, hogy pihenhessünk, hogy egészségünk megjavuljon.

Romániában mindez lehetetlen. Állandó gyalázkodásoknak vagyunk kitéve, járásomat-kezelésemet éjjel-nappal figyelik; ellenőrzik családi, baráti, hivatalos telefonbeszélgetéseimet. (...)

Komoly okom van rá, hogy aggódjam feleségem, Helga és kislányom, Ingrid egészségéért. (...)

Végeredményben a nemzetközi közvélemény támogatását kérem e dolog tisztázására. Románia határain kívül bármely nemzetközi orvosi vizsgálatnak alávetjük magunkat, én is, családom is. Viszont kategórikusan visszautasítom a román hatóságok bármilyen vizsgálatát, nem bízva bennük.

Befejezésképpen megjegyzem: támogatója vagyok minden csoportnak, amely az igazságtalanságok, az erőszak ellen harcol, és a vallásos, szakszervezeti, családgyesítési jogok tiszteletben tartásáért küzd - a Helsinkiben elfogadott dokumentumok szellemében.

Ellenzek bármilyen nemzeti, faji megkülönböztetést, bármely társadalomban, bármely emberi közösség keretén belül.

Különben leghőbb vágyam, hogy ezek megvalósuljanak Romániában is. Ezért érzem olyannyira igazságtalannak, ha „nacionalistának” titulálnak, „a rendszer ellenségének, a nemzetközi imperializmus szolgálatába szegődött árulónak, a nyugati rádióállomások és sajtó kiszolgálójának”. Határozottan visszautasítom ezeket a jelzőket. Egész tevékenységem bizonyítja, hogy nem vagyok a román nép ellensége. A javát akarom, azt, hogy boldoguljon. De ehhez a bizalom légköre szükséges, ami nélkül sem román, sem magyar, sem német, sem más állampolgára az országnak nem lehet boldog.

Marosvásárhely, 1979. május 15.

Király Károly
(fordítás)

A fenti szövegekben néhol az ismétléseket kiküszöbölő és a lényegét *nem* érintő rövidítéseket eszközöltünk. E rövidítések helyét minden esetben megjelöltük.

(Ara-Kovács Attila)

A TÁRSADALMI CSELEKVÉS KOMMUNIKÁCIÓS NEHÉZSÉGEI A MAI ROMÁNIÁBAN

Mielőtt túllépnénk a közhelyeken (hogyan ezt megtehetjük), kezdjük magunk is egy közhellyel: bármilyen társadalmi cselekvés csak közösségi összefüggésekben képzelhető el; minden egyéni tett eleve izoláltsága és könnyen elszigetelhető, valamint fölszámolható volta már végrehajtása előtt kérdésessé teszi annak hatékonyságát, és ezzel (nem erkölcsi) értékét. A romániai parancsuralmi rendszer demokratikus feloldására irányuló törekvések megvalósítása is csak minden érdekelt fél közös erőfeszítésével lenne megkísérélhető, azaz az etnikumok valamiféle összefogásával, melyben a román és a magyar értelmiség egyetértése lehetne a legjelentősebb tényező. Mindjárt adódik a kérdés: miért nem valósul ez meg, sőt jelen pillanatban a legcsekélyebb jel sem mutat arra, hogy ebben az irányban bármilyen pozitív változás is várható lenne.

A legkézenfekvőbb (és reális) magyarázat erre az a mód, ahogy a hatalom viszonyul minden közösségtagú emberi kapcsolathoz, a biztonsági szerveknek az a „meleg” érdeklődése, mellyel a félelem és bizalmatlanság légkörét igyekeznek bevinni még a baráti kapcsolatokba is. A soha nem adott nyilatkozatokkal való rágalmozás például megszokott eszköze ennek a célnak.

A kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás ellehetetlenülésének sokkal rejtettebb okait is számba kell venni ahhoz, hogy helyes képet alkothassunk a valóságról.

Amikor kommunikációs nehézségekről beszélünk, egy percig sem gondolhatunk a beszélt nyelv különbségére mint okra, hiszen különböző nyelveken is lehet azonos nyelvet beszélni. Próbálkozzunk meg tehát annak a fölsvillantásával, mik azok a tudat mélyén rejlő tényezők, melyek útját állják a valódi kapcsolatteremtésnek.

A Balkán

Talán nem is Balkán, hanem Ázsia. Ahol az egyenes szókimondás kuriózum, mondhatni törvényszegés (íratlan törvényeké), ahol a fehér sohasem egyértelműen vagy bizonyosan az, ahol a gondolat úgy megfacsarodik a megfogalmazásban, hogy véletlenül jelentheti azt is, amit mondani akarunk. Az „úgy teszünk mintha” világa, melyben az érvek nem ütköznek meg ellenérvekkel, hanem ellenállás nélkül száguldanak a semmibe, melyben nem a vélemény, hanem a magát megmutató egyéniség ütközik ellenállásba. Olyan falba, mely fogalmilag megragadhatatlan, és éppen ezért kikezdhetetlen. A pseudoelvtelen emberi kapcsolatok világa ez, mely csak a kölcsönös függésekből származó társadalmi biztonság igazságát ismeri, s melyben a hazugág is úgy kitekeredik, hogy sohasem ismerhet magára. A visszakacsintásé, melyben az ítélet felmentést is jelenthet, és viszont. A liberalizmuson felnőtt nyugati gyomor, nyugati agy számára valószínűleg megemészthetetlen. Minden bizonnyal történelmileg

kialakult védekezés ez, egy másfajta egyéniség védekezése a despotizmus ellen, és ugyanakkor alkalmazkodás is ahhoz. Úgy szolgál ki, hogy megmaradjon. Tölgyfába oltott lián, mely tekeredve kapaszkodik a fény felé pincék homályából. Gyümölcsfa, mely azonosságát elrejtendő, napraforgót virágoztat.

A soha egyenesen ki nem mondás a nyugatabbra eső Erdélyt és a peremvidékeket is megfertőzte. Szolgálhatja-e a demokráciára törekvők eszmei szövetkezését az a gondolkodás- és magatartásmód, amely az elfojtások ellen védekezve magába építette az elfojtások világát?

Lejáratva

Mivel a létezés lehetősége csak álságosan van megadva, „fenn”-maradni is csak így lehet. Lényegtelen, hogy mit gondolsz, csak szavaidban és cselekedeteidben ne legyen nyoma annak, legalábbis a maga nyilvánvalóságában ne. Az értelmiségi helyzet megtartása a gondolatoknak a felismerhetetlenségig való beburkolását, áttételességet igényli. Minden virág csak művirágok között maradhat meg, lehetőleg észrevétlen. Hétköznapijaink kicsinyes hőstettei ezek a belopások. A gerincesség beépül a megalkuvások rendszerébe. Így épül a bizalom a kételyekbe. Egymásról való hitünk elbizonytalanodik. A maszk egybeolvad az arccal megkülönböztethetetlenül. A kézfogás mozdulatában ott lappang az elutasítás is. A maga féliglejárattóságára kényszerülve az értelmiség félértékű kapcsolatokra ítéltetett, önmaga által is.

Bázistalanul

A demokrácia igényét tételezzük bármily ősinek is, tudatos megfogalmazása kultúrát, mindenekelőtt politikai kultúrát feltételez. A nem értelmiségit - ha ilyen volt is neki - az utóbbi évtizedekben leszoktatták róla. Amit nem gyakorolnak, az belülről is elsatnyul, még ha a rá irányuló igény - esetenként - fokozódik is. Érdekvédelem még fiktiivé sincs: a szakszervezetek a munkaadót, az államot szolgálják ki. Szólni azt szabad, amivel megbíztak. A városokba áramló falusiak új, magasabb státust nyertek: a városiakét. Anyagi helyzetük is jobb: biztos jövedelem, blokklakás. (Ez főleg a románságra vonatkozik, egyrészt mert inkább ők árasztják el a városokat, másrészt mert anyagi helyzetük eleve rosszabb volt.) Élményük: a viszonylagos elégedettség illúziója. Eredeti kultúrájuk televízió- és frizsider-kultúrává redukálódott, szellemisége - a régítől megfosztva, új nem alakulván - elveszett.

A munkás - eredetétől függetlenül - rosszul szervezett munkahelyének kicsinyes problémáiba béklyózva, létminimumának emelésére törekedve éli ki minden ambícióját. A szélesebb összefüggések (információinak szegényes és torz volta miatt is) számára nem átfoghatók. Hajszás életében a kényelem sarkcsillaga után igazodik. Szorongásait szellemi kényelemmel próbálja kiheverni, legjobb esetben a sznobéria keretei között. Politikai szükségleteit káromkodásokban és politikai viccekben éli ki.

A falu „korszerű” szükségszerűséggel mindinkább kinyíló világába is betolakodnak az említett álértékek. A beszűkült konzervativizmus egy konzervatív (tehát nem liberális) individualizmusnak adja át a helyét, mely nem válhat közegévé a szellemi értékek szabadabb mozgásának. A hagyományok elsorvadása mellett tanúi lehetünk e hagyományok bizonyos elemei mesterséges felélesztésének. A román falu számára ez a nacionalista indulatok külső (és felső) támogatással történő megerősítését jelenti, adott esetekben pedig a rendszer közvetett vagy közvetlen formális apológiáját. Tartalmilag tehát (legjobb esetben) a jelenre, egy torz jelenre irányul. A magyar falu számára (értelmiségi ösztönzésre is, amelyik itt véli

megtalálni sajátosságai utolsó mentsvárát) ez a megmaradás eszközét jelenti, mintegy a jelenen keresztül múltat próbál lopni a jövőbe. Ez, éppen múltra-irányultsága folytán, az önmegegyezés politikai és gazdasági eszközeinek gyakorlatilag (tehát nem névlegesen) teljes hiányában az elveszejtés lepléne is bizonyulhat.

Ilyen adottságok között jövőbemutató lényegi kommunikáció csak olyan értelmiségek között lehetne reális lehetőség, akik képesek átlátni a (rossz értelemben vett) nacionalizmus álszivárványának hamis színein, és hazát értékelő európaisággal közelednek a jelen (nem kis mértékben múltban gyökerező) problémáihoz.

Csorbult identitás

Beszéljünk most már konkrétan az etnikumok, mindenekelőtt a magyarság és a románság értelmiségéről.

Mindkettő titkolt kisebbségi érzéssel viseltetik a másikkal szemben. A romániai magyarság a másodrendűvé degradálódás élményével küzd több mint fél évszázada. Méltóságtudata önnön megsebződését nem tudja kivédeni abban a légkörben, melyben nyelve (nem gyakorlati fontosságában, hanem értékében) másodrendűvé nyilvánítatik, melyben a munkahelyi érvényesülés a név függvénye is (magánbeszélgetésekben ezt nyíltan meg is mondják), történelmét pedig nem csupán elhallgatják, de eltorzítják is, kétségbe vonva azt a tényt, hogy köze lenne annak a földnek a történelméhez, melyen ezer esztendeje él (és amelynek közigazgatásában és művelődésében 1919-ig ősei játszották a vezető szerepet). Nem tud szabadulni gúnynevével (bozgor) való gyakori szembesülésének frusztráló hatásától, mely Románia lakosaiból mintegy kétmilliót hontalannak, jöttmentnek bélyegez.

A románság (be nem vallottan) nem tud szabadulni annak a ténynek a kudarcélményétől, hogy a magyar államiság és kultúra kezdetei (Erdélyben is!) több évszázaddal megelőzte az övékét. Ebből szükségszerűen következik, hogy a magyarság, európai mércével mérve (természetesen az átlagot az átlaghoz viszonyítva), magasabb kulturális szinttel rendelkezik (tehát európaibb), ami az ugyanezt a mércét magáévá tevő (elsősorban az erdélyi) román értelmiség figyelmét nem kerülhette el. Ez a különbség a munkaerőcseré vonatkozásában jelentkezik a legközvetlenebbül.

A kisebbségi élmények rejtett rendszere újfent gátja a kölcsönös közeledésnek, preventív védekezés ez a másik fél részéről megnyilvánuló lehetséges megalázó gesztusok (akárcsak nem evidens, metakommunikatív gesztusok) ellen.

Rossz lelkiismeret

Köztudott, hogy a jelenlegi Románia területi viszonyai egy igazságtalan béke következtében jöttek létre (a trianoni békeszerződés, ezt erősítette meg a második világháborút követő békeszerződés is, lefaragva Romániáról Besszarábiát), mely nem a méltányosság, hanem a jutalmazás jegyében fogant: a nagyhatalmak közötti vetélkedésben elfoglalt álláspontot igyekezett honorálni. Így kerültek *teljesen* magyarlakta területek is Romániához, az ott élő embereknek s véleményüknek teljes figyelembe nem vételével. Ha a mai magyarországi politika ide utaló vonásainak szemszögéből nézünk vissza (mely példát akar mutatni a környező országok számára a nemzetiségekkel való bánásmódban) a valamennyire is méltányos megoldás az lehetett volna, ha a vegyes lakosságú területek úgy oszlanak meg a két ország között, hogy megközelítőleg egyenlő mértékben jutottak volna nemzetiségek mindkettőnek, megteremtve ezáltal a feltételeit a normális szomszédi

viszonynak egy olyan nemes vetélkedés kereteiben, mely arra irányulhatott volna, hogy melyikük biztosít emberi feltételeket kisebbségeinek. Mert a magyarországi húszvalahányezer román nem ellensúly a romániai kétmillió magyarral szemben. Ez súlyt adhatott volna az így eredménytelen magyar külpolitikának is, lévén hogy a román belpolitika számára az emberségnek és az emberi jogoknak nincsen súlya.

Az utóbbi évtizedek demográfiai változásai a romániai magyarlakta területek, elsősorban a városok elrománosítását eredményezték (e tendencia változatlan, sőt), megszüntetni igyekezve a jogi alapot bármiféle területi változtatás igényléséhez.

A történettudomány is ideológiai célok szolgálatába állott, a dákoromán kontinuitás elmélete alapján betolakodó hordának minősítve az „ősi román területeken” letelepedő honfoglaló magyarokat. Gyakorlati szempontból nem az elmélet tudományossága problematikus, hanem az, hogy a nemzeti szupremácia, a nemzetiségi elnyomás számára készült fegyver belőle, de ugyanakkor, és talán mindenekelőtt a parancsuralmi rendszer fenntartása számára, hiszen rengeteg feszültség levezethető a Nagy-Románia mítoszának, a sovinizmusba hajló nacionalizmusnak a felszításával, főleg a kultúrával most ismerkedő, kritikai eszközökkel már félreinformáltsága miatt sem rendelkező többség számára.

Az értelmiség természetesen tisztában van a helyzettel, még ha mást vall is. A románság rossz lelkiismerete a be nem vallott igazságtalanságokból származik, melyek - akarva-akaratlan, már hovatarozásánál fogva is - részesének érzi magát. A magyarság rossz lelkiismerete a demográfia valósággal ellentétes titkolt vágyából ered. Aki pedig reálisan mérve fel a demográfiai és politikai helyzetet (szerintem ezek vannak többségben) Romániát tételezné hazájának, a történelmi igazság kérdését mégsem tudja megkerülni. Ha ő kezdeményezné a múlt valóságának nyílt megvallását (tehát az igazságtalanságát is), eleve irredenta törekvések vádjának tenné ki magát. Márpedig minden vád büntudatot teremt, az alaptalan is (talán elsősorban az). Így ő sem tud lelkiismeret-furdalásától megszabadulni.

Méltányosan viszonyulni ahhoz, akivel szemben lelkiismeret-furdalásom van, nem lehet. Ez tehát még egy ok arra, hogy magyar és román kölcsönösen elfogultak maradjanak egymással szemben. Úgy tűnik, mind a társadalmi, mind a lélektani feltételei hiányoznak annak, hogy a múlt és a jelen igazságaival szembenézve, közösen lehessen mozdulni a demokratizálódás felé.

A mumus

Az igazság palackbazárt (és lélekbezárt) szelleme ismeretlen feszültségeket rejteget. Az elhazudott és meghazudtolt múlt egybeötvöződik a jelen ismeretlenségével. A szociológiai kutatás csak bizonyos engedélyezett területeket érinthet, az is jórészt a rendszer apológiáját szolgálja (ha egyáltalán szociológiának lehet ezt nevezni). Az ismeretlen mélységek fölött látszatnyugalom honol. Az igazság felszínre hozatala szétrombolhatná azt, ami van. Az úgynevezett szocializmus úgynevezett építése problémáinak elsődlegessége jelszavával altatják el a valódi problémákat. A nemzetiségi problémák nyílt felvetése úgymond az államot magát veszélyezteti, és e fenyegetésnél jobb eszközt általában a románság és különösen a román értelmiség sakkban tartására kitalálni sem lehetne. Így fonódik egybe a kulturális etnocídium az egyéniség általános megnyomorításával. Az értelmiség pedig hallgatásával cinkossá lesz. Múlt és jelen tisztázatlan kérdései így kérdőjelezik meg a jövőt, melyet valójában együtt lehetne és kellene megteremteni.

A jövő persze mindenképpen eljön, a kérdés csak az, hogy az értelem és méltányosság jegyében fogan-e, vagy az egyszer szükségszerűen megváltozó körülmények során felszabaduló indulatokéban?

Vajon lesz-e még pogrom Romániában?

Helyzeténél fogva elsősorban a román értelmiség feladata lenne a valódi együttműködés kezdeményezése, ezért felelőssége is nagyobb. Vajon átlátja-e, érzi-e felelősségét?

Következtetés helyett

Vajon miben reménykedhet ma az értelmiségtől, annak megalkuvásai által félig elárult, a történelmi és pszichológiai okokra visszavezethető, az általános terror érdekében mesterségesen is fönntartott és erősített kölcsönös gyanakvás légkörében a romániai polgár, különösen, ha magyar?

(Tóth Károly Antal)

A CENZÚRÁN INNEN

Sor(s)

A nyolcvanas évek Romániáját vitathatatlan módon hosszasan kanyargó sorokkal fogják majd ábrázolni az eljövendő Nagy Történelmi Képeskönyvben. Nem új dolog a sorállás e szép hazában, csupán mennyisége és jelentése változott radikálisan: életforma lett.

Az okok többé-kevésbé ismertek. Manapság nem akad valamirevaló sorbanálló, ki ne tudna empirikus tapasztalatai alapján viszonylag átfogó gazdaság-elmélettel szolgálni. Hogy ezek az empirikus tapasztalatok esetleg nem helytállóak? Erről a legkevésbé e „soros” tehet. Az viszont tény, hogy jelen pillanatban az RKP irányelveinek sokaságából feltétlenül megvalósult egy: az emberek alaptémájává váltak a politika és a gazdaság kérdései. (Az ismeretek forrása természetesen nem a hatalmi információs gépezet. Kialakult egyfajta szubverzív közvélemény, s a „mindennapi tudat/osság” szintjén ez kielégítően működik.)

A sorok jelentősen módosították a társadalom életvilágának számos elemét. Megnőtt a nyugdíjasok presztízse, hiszen egyedüli társadalmi réteg ez, mely kellő idővel rendelkezik az alapvető élelmiszerek beszerzésére. Elképzelhetetlen olyan család, melyiknek ne lenne legalább egy nagymama-nagytata anyagbeszerzője. Ráadásul a kora reggeli órákban való álldogálás - Ceaușescu jellemzően ostoba és cinikus megjegyzése szerint is, állítólag - jótékonyan hat a szervezetre, s így a nyereség kettős: van olaj, liszt, cukor és néha-néha hús ... és van hosszú életű nagymama is. Nem beszélve arról, hogy a presztízsz növekedésével egyidőben és éppen ennek folyományaként megszűnnek a nemzedéki viták és ellentétek, és perspektivikusan lehetségessé válik a paradicsomi állapotokat felidéző nagycsaládok újbóli kialakulása.

Mai életünkből kivesztek a társas érintkezés eredendő s talán egyedül igaz formái. A marxista atavizmus sorbaállító rendszerete épp ezt hivatott pótolni. A sorbanállítás alkalmával ugyanis lehetőség nyílik a vélemények kicserélésére, helyzeteket és személyeket illetően. Az újoncokat mindig nagy szeretettel és hasznos tanácsokkal fogadják a veterán „sorosok”. Kialakul az egyazon utcába, lakónegyedbe tartozók összetartása, az egymást segítő szellem. Megszűnik az elszigeteltség, a magány. Hirtelen fontossá válik minden rokon, minden ismerős. Mindennek a negatív oldala: az idegenekkel szembeni elutasítás, a kasztszellem, egyfajta utca-rasszizmus.

A sorállás jellemformáló ereje sem lebecsülendő. Kitartás, pontosság, következetesség; íme a három vezérszó. A „soros” előtt felvillannak ugyanakkor az emberi sors, a szerencse és balszerencse kiszámíthatatlanságának metafizikai mélységei is, Szükségszerűség és szabadság póre dialektikája. A siker élménye mindennél többet ér, a kudarc pedig figyelmeztet: következő alkalommal ügyesebbnek kell lenned! A sorállás nagyszerűen példázza, hogyan gyűrheti le az egyén az őt körülvevő adottságokat rátermettségével, no és némi szerencsével. A sor szerinti elosztás, az elsőbbség, a kontinuitás figyelembevételével - alapvetően igazságos.

□ □ □

Az eljövendő idők művészei számára kiváló témát nyújtanak majd a sorok. Ezek művészi megformálása a szocialista realizmus legkiemelkedőbb teljesítményeihez méltó feladat lesz majd. Csak akadjon majd művész, ki a maga sajátos eszközeivel formálja márványba, vagy önti vasba e kor szatyoros szürke emberkéjét.

(Keszthelyi András)

A SZETA erdélyi szemmel

A Szegényeket Támogató Alap magyarországi tevékenysége végső fokon társadalombiztosítási célzatú. Mind létrejöttét, mind pedig szervezőinek morális indítékát lényegében az a tény határozta meg, és határozza meg, hogy az ország jelenlegi gazdasági struktúrájában az anyagi egyenlőtlenség egyre hangsúlyozottabb elmélyülését lehet tapasztalni. Mélyül a szakadék egyéni és rétegszinten egyaránt, nemcsak a javak az elosztás sajátos antidemokratizmusából fakadó megszerzését illetően, de egyben e javak felhalmozásának módját, megőrzését tekintve is.

Mindjárt itt meg kell azonban jegyezni, hogy ez az összkép csak a magyar állapotok szempontjából ennyire lesújtó. Ha a többi, magát szocialistának nevező országhoz viszonyítjuk a magyar realitást, akkor ma már közhelyszámba menő a megállapítás, miszerint míg a magyar rendszer „csak” végletesen antidemokratikus, addig a többi kelet-európai rendszer egyenesen fasiszta, a szó nem annyira klasszikus, mint inkább következetesen prosperatív értelmében. Ezért ha a SZETA-mozgalom kelet-európai perspektíváit szemléli valaki, úgy nem feledkezhet meg egy olyan vonatkozásáról, amely bár Magyarországon természetesen szintén akut problémaként jelentkezik, azonban mégis a többi „testvérállam” jellemzője mindenekelőtt. A SZETA ugyanis nem más, mint rejtett képviselője mindazoknak a társadalmi törekvéseknek, amelyek a jogsegély biztosítását (mindenekelőtt a legalapvetőbb polgári jogok kikényszerítését) célozzák. A többi „szocialista” államban ugyanis, köztudomású, illúzió (még Magyarországhoz képest is) az anyagi értékek egyéni szabad forgásához kötni a társadalmi viszonyok alakuló-változó mozgásdinamikáját; egyszerűen azért, mert pl. a Szovjetunióban, Romániában stb. már megvalósult az emberek egyfajta egyenlősítése, mégpedig a nincstelenségben, a kisémmizettségben. Más államokban viszont (példa erre az NDK) csak a passzív szerzés lehetséges, ami az anyagi javak közvetlen és végleges kivonását jelenti a társadalmi mozgásrendszerből.

A mai Magyarországon bizonyos keretek között az egyéni és társadalmi érdekelttség anyagi dimenzióinak megbékítése - legalábbis eddig - nem volt illúzió, mindössze realizálása volt nagyon-nagyon nehéz és lassú. A SZETA így a demokratizálás lényegi és lehetséges alapvonását ragadhatta meg, ha az anyagi segélyszolgálat keretei között kísérelt meg közvetíteni a kereslet-kínálat szellemében.

Romániában és a többi „szocialista” országban a SZETA-szerű szerveződés, mivel az anyagi felhalmozást a nincstelenség eleve tárgytalanná teszi, s mivel a rendőri szervek ügyelnek arra, hogy véletlenül se kaphasson ennek ideológiai tisztázása és szervezeti keretei akkora publicitást, mint Magyarországon, ezért más utakat kell válasszon, és bár *nem* lényegien, de természetét tekintve mégis *más* funkciót kell kapjon.

Így épp ideje lenne kiépíteni egy megfelelő és megfelelően rejtett jogsegélyszolgálatot. Mindezt eddig mindenekelőtt az akadályozta, hogy a jogászképzés alapfeltétele - a sztálinista-fasiszta ideológiák természetének megfelelően - alapvetően a hatalomtól nem függetlenített bírósági gyakorlat premisszáiból indult ki. És ma is ez a helyzet! Köztudott, hogy Kelet-

Európában a cinizmus és amoralitás előfeltételei vagy képessége nélkül ma senki sem folytathat tényleges ügyvédi praxist.

A SZETA-jellegű belső szervezetekre ezekben az államokban - igen furcsa módon, de - mindenekelőtt olyan szerep hárul, amelyet az Amnesty International világszerte betölt. Vagyis a konkrét jogsegélyen túl, az egyes rendszerek szempontjából legitim és illegális módszerekkel megvédeni *bárkit*, akit politikai okokból bántalom ér, sőt a tiltakozás kötelező volta olyan esetekben is, amikor emberség-képzetünkkel össze nem egyeztethető bántalmazás éri azokat, akiket egyébként joggal vonnának a bíróságok felelősségre.

Ezekben az esetekben a SZETA-jellegű szervezetek megfelelő publicitást biztosíthatnának mindenekelőtt a nyugati szabad sajtóban, de ezen túl léteznek (s ha nem, akkor kialakítandók) azok a csatornák is, amelyek révén a belső közvélemény is részben aktivizálható.

Kelet-Európában ezek a SZETA-jellegű szervezetek a *maximális emberség szakszervezeteivé* válhatnak - sőt megkockáztatom: e nélkül semmiféle pozitív funkciót ki nem fejthetnek. Illetve e nélkül csak lehetőséget biztosítanak a hatóságoknak, hogy zavart kelthessenek: némileg liberálisabb keretek között megkíséreljék a szervezetet kisajátítani (mint ahogy erre Magyarországon több kísérlet is történik), vagy eleve elnyomják működését, tagjait börtönbe vagy ideggyógyintézetbe zárják (Szovjetunió, Románia, sőt az utóbbi időben Jugoszláviában is).

Végezetül, ha a magyarországi SZETA-mozgalmat a reális esélyek és a környező államok viszonyrendszerében tekintjük, úgy nemcsak annak abszolút értelemben becsülhető és soha túl nem becsülhető perspektíváit láthatjuk, hanem azokat a mellékesnek nem nevezhető kockázatokat is, amelyekkel e mozgalomnak szembe kell néznie. S e kockázatok sorában a legalapvetőbb, hogy a SZETA (és mindazok a mozgalomcsökevények is, amelyek a környező országokban vannak, és lenni fognak, s melyek csak tanulhatnak a magyar SZETÁtól) csak akkor maradhatnak fenn, ha céljukban éppúgy, mint mindennapi munkájukban a Demokratikus Jogokat Védő Alappá válnak, a rendszert demokratikus irányba megváltoztató igénnyé.

(Ara-Kovács Attila)

BÍRÓ PÉTER

Lengyel széljegyzetek

Aug. 31.

Tegnap (augusztus 30-án) létrejött a megegyezés a gdanski és a szzczecini üzemközi sztrájkbizottságok és Jagelski, illetve Barcikowski között. Délután a párt központi bizottsága meghallgatta Stanislaw Kania, a hadsereggel és a rendőrségi ügyekkel megbízott titkár tájékoztatóját, és „jóvágólag tudomásul vette” a Gdanskban és Szczecinben tárgyaló kormánybizottságok jelentéseit. Hivatalosan csak ennyit közöltek. Ha a hírek beigazolódnak, ez azt jelenti, hogy a meglévő szakszervezetek *mellett* a munkások új, autonóm, ún. öngazgatási szakszervezeteket alakíthatnak. Amennyiben a gdanski sztrájkbizottságnak és az ország más pontjain (Wroclaw, Szilézia stb.) sztrájkoló munkásoknak sikerül elérniük, hogy az új szakszervezeteket az ország egész területére kiterjesszék, továbbá a mintegy 30 letartóztatott ellenzéki aktivistát szabadon engedjék, valóban rendkívül jelentős fordulatról beszélhetünk, ami a történeteket intézményesen is irreverzibilissé teszi. De ha az új szakszervezeteket csak a tenger melléken engedélyezik, és a legfontosabb ellenzéki aktivistákat elítélik, a kormány néhány hónap alatt visszavonhat mindent, arról pedig gondoskodni fognak, hogy még egyszer ne kerüljenek ilyen helyzetbe, mint most. Tehát: még semmi sem dőlt el, még lehetséges minden, és mindennek az ellenkezője.

Mindenesetre, amennyiben az engedmények valóságosnak bizonyulnak, szinte biztosra vehető, hogy a szovjetek „ejteni” fogják a lengyel vezetőséget, ennek minden lehetséges következményével. Pillanatnyilag két jel mutat erre. A kelet-német sajtó és a TASSZ átvette Gus Hall „elemzését” a lengyel helyzetről. E szerint a sztrájkok ideológiai visszalépést jelentenek a szocialista államban, következésképp a lengyel vezetőknek nem lett volna szabad engedniök, hogy sztrájkra kerüljön a sor. Sokatmondó a *Scînteia* mai cikke is ebben a vonatkozásban. Egészen véletlenül épp most jutott eszükbe, hogy a romániai egyesült szakszervezetek központi szervező bizottságának 1944. szept. 1-i megalakulásáról megemlékezzenek. A cikk szerint a romániai szakszervezeti mozgalom két háború közötti megosztottsága, több szakszervezeti központ létezése kárt okozott a munkásosztálynak. „Ezeknek az egyetemes és örökérvényű tapasztalatoknak a tisztánlátó elemzéséből kiindulva, az RKP a munkásegység maradéktalan helyreállítását és megerősítését állította politikai és szervezeti munkájának középpontjába.” Feltűnő, hogy éppen a románok, akik állandóan a nemzeti sajátosságokon csüngenek, és irtóznak a marxizmus-leninizmus vagy akár a szocializmus nagyon oroszul hangzó általános törvényszerűségeitől, most holmi egyetemes és örökérvényű történelmi tapasztalatokról beszélnek. Ebből is látszik, hogy Kelet-Európában az igazi törésvonal nem a hatalmi-politikai (és egyúttal külpolitikai) sakkhúzások, hanem az egyes társadalmak autonómia-képessége mentén húzódik. A *Scînteia* nyilván nemcsak azért írja ezt, mert - mint ezt a BBC magyar adásának tegnapi estői kerekasztal-beszélgetésén

Schöpflin György, Gömöri György és Basa Tamás oly helyesen megállapította, - a Lengyelország után következő potenciális „gyenge láncszem” éppen Románia; hanem általános elvi megfontolásokból is. Az egypártrendszer kiépítésének legelső állomása a szakszervezeti egység megteremtése volt (Romániában 1944 szeptemberétől, Magyarországon 1945 áprilisától). A szakszervezeti egység megbontása tehát nyilvánvalóan magát a rendszert (a rendszer „lényegét”) érintő kérdés. Éppen ezért a szovjetek és a többi kelet-európai párt vezetői semmilyen körülmények között sem fogadhatják el.

□

A TASSZ ismertette A. Petrovnak a holnapi *Pravdá*ban megjelenő cikkét. E szerint a tengerparti és különösen a gdanski sztrájkolók soraiba antiszocialista elemek furakodtak be, akik követeléseikkel meg akarják bontani a lengyel párt és munkásosztály egységét. Ugyanakkor egyetlen szó sem esik a megegyezésről! Ez arra utal, hogy a lengyel párt a szovjetek megkérdezése, illetve beleegyezése nélkül teljesítette a sztrájkoló munkások követeléseit. Ami 1968 megisméltődéséhez vezethet. Csakhogy ezúttal a szovjeteket kihívó változás nem pártpolitikai, hanem társadalmi-nemzeti jellegű, s így visszafejlesztése szinte a lehetetlennel határos.

Szept. 3.

A sztrájkok idején letartóztatott 30 ellenzékit szabadon engedték. Ez a mélységét mutatja a sztrájkolók és a kormány közötti megegyezésnek: a *Trybuna Ludu* 30-31-i száma még név szerint támadta Kuront és Michniket, a moszkvai rádió 1-én ismertette a cikket, és 1-én este Kuron már sajtóértekezletet tartott Varsóban, amelyen kijelentette, hogy nem a kormány ígéretében, hanem a totalitarisztikus hatalommal szemben kivívott szabadságok erejében bízik. Az alsó-sziléziai sztrájkoló bányászok és a kormány között ma (3-án) aláírt egyezmény pedig, amely a sajátos követelések mellett a Gdanskban kivívott legfontosabb politikai jellegű vívmányokat (szabad szakszervezetek, sztrájkjog) is tartalmazza, a megegyezés szélességére mutat. Krzysztof Pomian történész, a KOR Párizsban tartózkodó tagja a következőképpen foglalta össze a francia rádió kelet-európai adásában a helyzetet: húsz évvel ezelőtt senki sem gondolta volna, hogy például a magyar gazdaságpolitika vagy a román külpolitika összeegyeztethető a szocialista rendszerrel, márpedig ma látjuk, hogy igenis összeegyeztethető. Ugyanez fog történni a lengyel társadalomban beállott változásokkal is. A helyzet tehát hosszú távon is stabilizálható anélkül, hogy veszélyeztetné a kommunista párt hatalmi és a Szovjetunió nagyhatalmi érdekeit. Pomian reméli, hogy a Szovjetunió elfogadja a Lengyelországban létrejött kompromisszumot, annál is inkább, mert egyáltalán nem valószínű, hogy az ottani fejlemények más országokra is áttérjednek, hiszen - így Pomian - a kelet-európai szocialista országok között csak annyi a közös vonás, hogy valamennyien a Varsói Szerződés és a KGST tagjai.

Ez az optimizmus azoknak a sajátja, akiknél a kritikai vagy ellenzéki magatartás kiindulópontja maga a rendszer, amellyel szembe fordultak. Azok az ellenzékiek, akik nem tartoznak bele a fenti kategóriába, ugyancsak a fennálló viszonyokból indulnak ki, csak hogy e viszonyokat a nemzeti és európai történelem tágabb keretébe ágyazva ítélik meg, s mind érzelmi-erkölcsi, mind politikai szempontból e keretek érdeklik őket, nem pedig az ún. szocialista rendszer továbbfejleszthetősége. A kelet-európai rendszerek válságától ez utóbbiak a nemzeti történelem lényegi folytonosságának a helyreállítását, az előbbieket a szóban forgó rendszerek megreformálását remélik. Két magatartás áll tehát egymás *mellett* - egyfajta folytonosság-központúság (amely nem téveszthető össze a 44/45 előtti hatalmi-politikai rend

visszakívánásával) és egyfajta „fuite en avant” - s ha közös ellenfelüktől, a ma uralkodó rendszertől eltekintünk, egymással szemben.

Szept. 5.

A *Pravda* újabb figyelmeztető cikkei: a lengyel pártnak „olyan jól meggondolt intézkedéseket kell hoznia, amelyeknek nemcsak a gazdasági, hanem esetleg más jellegű következményeivel is számolnak”. Ez alig burkolt fenyegetés, akárcsak a lengyel hadsereg lapjában 4-én megjelent cikk (ezt nem a varsói, hanem a moszkvai rádió ismertette), amely bizonyos „nyugtalanító jelenségekről” ír, és a következő felszólítást intézi a lengyel pártvezetőséghez: „A szocialista társadalom egységét fenyegető kísérletek az ország védelmi képességeit is gyengítik, következésképpen a leghatározottabban kell fellépni ellenük.”

□

Jellemző az a tökéletes némaság, amellyel a román sajtó augusztus 31-e, vagyis a kormány és a sztrájkolók közötti megegyezések óta a lengyel eseményeket „kezeli”. Ingerültség és páni félelem a legfelsőbb szinteken. A román pártvezetőség talán nem is a lengyel forró hullám Romániára való áttérése miatt fél (bár ez sem zárható ki), hanem attól, hogy a lengyel események miatt a szovjetek végképp elveszítik türelmüket, és átértékelve egész Kelet-Európához fűződő viszonyukat, olyan új, *közvetlen* függőségi rendszert vezetnek be, amely elképzeléseik szerint eleve kizárja a lengyelországihoz hasonló helyzetek kialakulását.

Szept. 7.

Az eddigi lengyel fejleményekből minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a hatalom olyan engedményeket tett, amelyekre sem ideológiailag, sem politikailag nem volt felkészülve. Vagyis kénytelen volt meghátrálni, elfogadni a sztrájkoló munkások által szabott feltételeket. Szinte szó szerint beigazolódtak Milovan Gyilász szavai: „Egy dolgot világosan kell látnunk: ha valóban a kommunizmus végét akarjuk, nem remélhetjük, hogy ez bekövetkezhetik anélkül, hogy valahol erő alkalmazására ne kerüljön sor. Vigyázzon, nem forradalom vagy polgárháború mellett kardoskodom. Viszont teljesen jogosultnak tartanám, ha egy jogaitól megfosztott népesség sztrájkokkal és tüntetésekkel gyakorolna nyomást...” (George Urban beszélgetése Gyilással, *Encounter*, 1971/12.) Az erő alkalmazása valóban nem jelent feltétlenül erőszakot, csupán az uralkodó (jog)rend által el nem ismert eszközök felhasználását. „Ha valóban a kommunizmus végét akarjuk...” Gyilász fogalmazása azonnal a legvitatottabb kérdéshez vezet el bennünket. A lépcsőzetes átmenet hívei számára a „kommunizmus vége” értelmetlen kifejezés. „Mi nem a kommunizmus végét akarjuk, hanem mindig valamilyen konkrét, kézzelfogható cél elérését.” A már idézett Pomian ezt úgy fogalmazta meg, hogy az ún. szocialista rendszerek sokkal rugalmasabbak, mint ahogy azt egyesek feltételezték. Semmiképpen sem holmi kártyavárakhoz hasonlók, amelyekből elég kihúzni egy lapot, és azonnal összeomlanak. Ebből az ideológiai alapállásból következik Pomiannak az a feltételezése, hogy a párt, ha nehezen is, de alkalmazkodni fog az új helyzethez, amely kellemetlen oldalai mellett bizonyos előnyökkel is kecsegtet: végeredményben 1944 óta most fordult elő először, hogy a munkásosztály tényleges képviselői elismerték a párt vezető szerepét a társadalomban. Egyszóval olyan „szocialista” társadalmi szerződés van kialakulóban, amely a társadalom autonómiájának elismerése fejében a párt számára újfajta - demokratikus - legitimitást biztosít. (...)

Szept. 8.

Ez a reménystratégia nem azért irreális, mert az ún. lengyel kommunizmus lényegével nem férhet össze egy ilyenfajta társadalmi szerződés, hanem azért, mert a szovjet megszállás társadalom-politikai valóságával, a *kelet-európai* kommunizmussal nem férhet össze. A tengeremelléki és sziléziai egyezmények aláírása látszólag a szerződés-koncepciót igazolja. De az egyezmények ténye rögtön más megvilágításba kerül, ha tudomásul vesszük, hogy azokat *mindkét fél* csupán taktikai jellegűnek tekinti. (...)

Szept. 9.

Az tény, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt mégis elfogadta a független szakszervezeteket, azt jelenti, hogy nyilvánvalóan kényszerhelyzetnek engedelmessé vált. Egyszerűen nem volt más választása. Minthogy a gyárak területén tartózkodó sztrájkoló munkásokba nem lövethet bele, engednie kellett. És ebben a pillanatban, ahogy engedett, nyilvánvalóvá tette, hogy elvesztette a társadalom fölötti egyeduralmát. A helyzet érdekessége és újszerűsége abból adódik, hogy hatalom és társadalom kettőssége, megosztottsága végre láthatóvá, sőt kifejezetté vált Kelet-Európában. A kelet-európai helyzet *lényege* éppen ez, hogy itt a fenti megosztottság csak „magánvalósága szerint” van meg, mint „ontológiai” alap, ami azonban a párt egyeduralma miatt nem tud érvényesülni. Lengyelországban ennek az egyeduralomnak, ennek a mindenütt jelenvaló hatalomnak a megingása tette lehetővé az új egyezményt. Ez a lengyel párt számára meglehetősen tudathasadásos állapotot teremtett. Egyrészt az egyezmény aláírásával feladták a rendszer „lényegét” (elvesztették a társadalom fölötti egyeduralmukat), aminek természetesen tudatában vannak, de ugyanakkor a párt és a nép közötti egység helyreállításáról, a párt vezető szerepének változatlan biztosításáról, a szocialista rendszer alapelveinek sérthetlenségéről szónokolnak, amit nemhogy az oroszok, de még ők maguk sem hisznek el. A megegyezés tehát (még mindig a párt szempontjából) azért nem tekinthető társadalmi szerződészerűnek, azért taktikai jellegű csupán, mert létrejötténél fogva (eleve) tartalmazza önnön felszámolásának nemcsak a lehetőségét, hanem szükségzerűségét. A párt vezető szerepének, a szocialista rendszer sérthetlenségének hangoztatása nem maradhat tartósan az a paraván, amely mögött (mint ezt a lépcsőzetes átmenet hívei képzelik) a párt és a társadalom lényegi konvulziók nélkül élhetik a maguk egymás által korlátozott és szabályozott életét. Vagy a spanyolfal foszlik széjjel az új intézmények előretörése, a párt-egyeduralom megtöréséből fakadó jelenségek és események eskalációja folytán (hogy létrejőjön a hatalmi megosztottságot intézményesen és jogilag biztosító tényleges társadalmi szerződés), vagy a hatalom és a társadalom lényegi egységét hirdető dogmáknak fognak szovjet segítséggel újból érvényt szerezni.(...)

(Molnár Gusztáv)

Bíró Péter *Lengyel széljegyzeteit, Európai Naplójával* egyetemben, külön szamizdat-anyagként szándékozunk kiadni. Ezért közöltük a fenti szövegből csupán a fontosabb részleteket. A kihagyások helyét ez esetben is megjelöltük.

(Ara-Kovács Attila)